

HET VONNIS VAN DE SAMENLEVING.

Didier Eribon, *Het vonnis van de samenleving. Klassen, identiteiten, trajecten*. Vertaald uit het Frans door Jeanne Holierhoek, Amsterdam, Leesmagazijn, 2023, ISBN 9789083303703, €27,95.

In *Terug naar Reims*, het boek dat hij in 2009 publiceerde, deed Didier Eribon het relaas van zijn tocht naar zijn geboortestad en het werkmilieu waar zijn wieg stond. De terugkeer liep uit op een ontmoeting met zijn moeder en vooral op een confrontatie met ‘het gebied van zichzelf’ dat hij jaren geleden afgezworen had (mijn recensie in *De Uil van Minerva*, 2019, 3, p.206-208). Zo’n terugkeer kan je nooit echt afsluiten. *Het vonnis van de samenleving* bevat nieuwe verhaalsof, bv. over het leven van zijn grootmoeders. De ene lijkt zich te schikken in haar rol als echtgenote en moeder, de andere revolteert en blijft hunkeren naar vrijheid. Het nieuwe boek is bovendien een verdere reflectie over zijn terugtocht. ‘Door de terugkeer wordt het onvermijdelijk dat je het afgelegde traject opnieuw doordenkt en je afvraagt wat de betekenis is van de afstand die is ontstaan.’ (16) De auteur voltrekt een soort terugkeer naar de terugkeer. Waarom voelt hij zich aangetrokken tot het milieu dat hij ontvluchtte? Wat betekent voor een klassemigrant de confrontatie met zijn afkomst? De ‘sociologische introspectie’ gaat over en weer tussen alledaagse gebeurtenissen en wetenschappelijke inzichten. De literatuur faciliteert die pendelbeweging.

Een anekdote zegt soms meer dan een hele theorie. Zo wilde de uitgeefster op de kaft van de nieuwe pocket-editie van *Retour à Reims* een foto plaatsen uit de kindertijd van de auteur. Voor de oorspronkelijke uitgave had hij een reproductie van *La Route d’Uzès*, een schilderijtje van Nicolas de Staël, gekozen. Dit keer bleef hij aarzelen. Uiteindelijk bezorgde hij een foto van de jonge Didier naast zijn vader. Die had hij afgeknipt, maar een stukje van zijn geruite hemd bleef zichtbaar. De vader die hij afwezig wilde maken is daardoor nadrukkelijk aanwezig. Wellicht schreef hij zijn nieuwe boek om te achterhalen wat hij precies had willen verwijderen.

Een tweede anekdote. In *L’ordre des choses* had Pierre Bourdieu, met veel empathie, twee jongeren uit de banlieues geïnterviewd. Het waren geen doetjes. Zij lieten volgens de socioloog zien hoe sociale deprivatie leidt tot een vorm zelfbevestiging die gepaard gaat met ‘adresseringsfouten’, waarbij de betrokkenen hun geweld niet keren tegen hun onderdrukkers maar tegen hun directe omgeving. Maar er was bij Bourdieu meer aan de hand dan wetenschappelijk begrip. De socioloog had in het duo een echo van zijn eigen jeugd opgevangen, ‘altijd in opstand, soms op de grens van de criminaliteit’ (40). De passage over hun agressie tegen twee buurtbewoners, die zich in hun ogen racistisch gedroegen, was uiteindelijk geschrapt in *La misère du monde*. Toch

stoorde Eribon zich aan het feit dat de witte vrouwen, wier leven dag in dag uit vergiftigd werd door de sociale spanningen, niet aan het woord kwamen. Bourdieu stelde vervolgens voor dat een medewerkster aan het project de moeder van Eribon zou interviewen. Hij zag er een illustratie in van positie-lijden (*souffrance de position*), een noodzakelijke aanvulling bij toestand-lijden (*souffrance de condition*). Eribon aarzelt. Hij weigert uiteindelijk. Hij erkent: ‘Het is absurd, ik weet het, maar ik verdraag het niet.’ (64)

In de voor mij meest choquerende anekdote vertelt de auteur het volgende: toen hij deelnam aan een colloquium in een Zuid-Franse stad, vroeg een hotelmedewerker hem vriendelijk of hij familie is van de Eribon die daar woont en werkt in een garage. Didier ontkent. Hij schaamt zich over zijn afkomst. Meteen voelt hij zich schuldig over zijn schaarste. Terwijl alle recensenten van *Terugkeer naar Reims* vol lof waren over zijn eerlijkheid en zijn durf, zijn ‘moed tot waarheid’ waarover Michel Foucault sprak, geneert hij zich voor zijn lafheid. Maar door je te schamen over je schaarste, heb je de schaarste niet overwonnen. ‘Je kunt een heel boek hebben geschreven over de schaarste zonder dat het je gelukt is die schaarste achter je te laten.’ (32)

We houden graag vast aan het ideaalbeeld van de terugkeer. De jongere verlaat het ouderlijke huis. Op zijn zwerftocht verrijkt hij zich met een resem ervaringen. Oud en wijs keert hij naar huis terug. ‘*Heureux qui, comme Ulysse, a fait un beau voyage.*’ Hegel zag in de cirkel van de terugkeer een metafoor voor de verzoening, de dialectische negatie van de negatie. In werkelijkheid is terugkeren echter veel complexer en problematischer. De redenen voor het vertrek zijn meervoudig, en niet meteen duidelijk. De student wordt gefascineerd door de hogere cultuur. Juist in zijn nieuwe omgeving leert hij de theoretische instrumenten om zijn milieu van afkomst te denken. De vertaalster merkt op hoe Eribon soms lijkt te willen pronken met de stijlmiddelen en de begrippen die hij zich eigen gemaakt heeft. Restloos kan de sociale stijger evenwel niet opgaan in de klasse waarin hij nu vertoeft. Hij mist hun taal, de smaak, de routine, de juiste codes, kortom het sociale en culturele kapitaal. Steeds is hij angstig dat hij zal blunderen. Hij bezit geen huis dat van generatie op generatie wordt geërfd, geen schilderijen en portretten, geen familiearchieven om door te geven. Hij vindt in een oude koffer slechts enkele vergeelde facturen en een kapot horloge van zijn vader. In een arbeidersmilieu ontbreekt ‘de uitgestrekte tijd van het familiale en historische geheugen’ (142). Daarenboven wil hij zich niet restloos identificeren. ‘De vrije ruimte waarnaar je hunkerde blijkt een oord te zijn waar een bijna slaafse houding algemeen als levenswijze wordt aanvaard en als zodanig is verinnerlijkt.’ (105) -Het zijn schitterende bladzijden waarin Eribon zijn ‘gespleten habitus’ spiegelt aan de ervaringen van Paul Nizan.- Hij keert dus terug, maar de plek die hij verliet, is intussen grondig veranderd. Zijn vader is gestorven. De linkse volksklasse is opgeschoven naar racisme en vreemdelingenhaat. Ze sympathiseert, uit ontgoocheling en woede, openlijk met extreem rechts. Degenen naar wie je terugkeert, zijn ook niet vergeten dat je hen bent ontvlucht. Je kunt

niet meer zijn zoals de mensen die je verliet, en toch ben je meer dan je wil en beseft, getekend door je afkomst.

Het vonnis van de samenleving confronteert je met de duivelse mechanismen die binnendringen in de psychè en zich vastzetten in het lichaam. De ondergeschikten worden daardoor medeplichtig aan hun eigen onderwerping. Zij helpen de zogeheten ‘sociale orde’ in stand te houden, met haar openlijke en subtiele vormen van geweld. De ‘inertie van de ingeplante passies’ (63) verhindert verandering, ook bij degenen die fysiek gebroken hebben, de maatschappij bekritisieren en revolteren tegen onderdrukking. Bevrijding is daarom een lange en moeizame weg. Je botst op veel hindernissen. De terugreis is nooit voltooid. Eribon verwijst naar Sartre: ‘Ik heb vaak tegen mezelf ingedacht.’ (61) Foucault, zijn lievelingsauteur, bestempelde het loskomen van jezelf (*se déprendre de soi-même*), die de inzet van het denken vormt, als een vorm van ascese, een eindeloze arbeid van bevrijding. Eribon eindigt met een vraag: ‘Wat betekent schrijven over de overheersing in de overheersende taal of in de taal van de overheersing? Maar is er een andere mogelijkheid? Is er een andere weg?’ (232)

Het lezen van Eribon, en bij uitbreiding van Edouard Louis en Annie Ernaux, is een ervaring, zoals het lezen van ‘de genereuze boeken’ van Sartre en Beauvoir, Lévi-Strauss en Bourdieu, een ervaring was voor Eribon. Er ontstaat een menigte die dezelfde boeken leest. Ik citeer: ‘De gemeenschap van hen die zich herkennen in een boek, in een oeuvre, in wat een auteur probeert duidelijk te maken, constitueert in de pregnante zin van het woord een publiek, onderling hecht verbonden door een affectieve, emotionele verstandhouding, evenzeer en meer nog dan door een intellectuele band.’ (94)

Rob DEVOS (Brugge)

DE METABOLE MENS VOOR HET VOETLICHT.

Ann Van Sevenant, *Sprekend Lichaam. De metabole mens*. Antwerpen-‘sHertogenbosch. Gompel & Svacina, 2023, 174pp., ISBN 9789463714594, €25.

De bedoeling van de auteur is wat zij de metabole mens noemt, onder de aandacht te brengen. Haar interesse gaat uit naar het metabolisme of stofwisseling. De mens hangt af van natuurlijke processen en ecosystemen. De metabole mens beseft